

Faurholmovnene

Af Niels-Knud Liebgott

1. De arkæologiske iagttagelser

I efteråret 1973 – tyve år efter fundet af ovnkomplekset i Farum Lillevang – fremkom det andet fund af et middelalderligt pottemageri i Danmark. Ved anlæggelsen af en kørevej til de tunge landbrugsmaskiner benyttet af Statens Forsøgsgård Faurholm, ca. 2 km syd for Hillerød, stødte bulldozeren på en ansamling forbrændte potteskår og en mængde rødbrændt ler. Fundet blev arkæologisk undersøgt af Nationalmuseet i sommeren 1974.¹

De forbrændte lerkarskår, som var opsamlet allerede ved fundets fremkomst, stammede hovedsagelig fra store, glaserede og dekorerede lertøjskander i hovedtrækkene af samme type som dem, der var fundet i Farum Lillevang. Det kunne også hurtigt konstateres, at der var tale om keramiske produkter, der var blevet beskadiget allerede i forbindelse med deres fremstilling, og at man altså stod over for et pottemageri. Formodningen om, at ovnen, hvori dette lertøj var brændt, måtte være af samme type som ovnen i Farum Lillevang, viste sig ikke at holde stik. Faurholm-ovnen – eller ovnene – for det viste sig, at fundet bestod af resterne af to ovne liggende klods op ad hinanden. Har været af en langt mere primitiv type end Farum Lillevangovnen.

De to ovne, orienteret nord-syd, var indgravet på sydsiden af et svagt skrånende bakkedrag. Den vestlige ovn var indgravet dybere end den østlige og var

derfor bedre bevaret, men begge ovne har været af samme type og konstruktion. Beskrivelsen af ovnene tager her udgangspunkt i den vestlige ovn, her kaldt ovn I. Ovnkammeret i Faurholmovnen er nærmest pæreformet, hvor den spidse ende med indfyriingsåbningen vender mod syd (fig. 1). Ovnkammerets største bredde blev målt til ca. 120 cm og længden til ca. 200 cm, medens ovnkammerets dybestliggende punkt ved indfyriingsåbningen lå 92 cm under nuværende jordoverflade. Ovnkammerets flademål har udgjort omtrent det halve af Farum Lillevangovnen, og selvom det på grund af ovnenes bevarings-tilstand ikke er muligt at foretage en nøjere beregning og sammenligning af de to ovnes rumlige kapacitet, kan det dog uden videre fastslås, at man i Farum Lillevangovnen i en enkelt brænding har kunnet brænde mindst 3 gange så mange lerkar som i Faurholmovnen.

Faurholmovnens nedgravede ovnkammer var forret med et ca. 10 cm tykt lerlag, der var rødbrændt indtil en dybde af 2-3 cm (fig. 2). Ovnbunden havde ingen foring, men bestod i den ældste fase alene af det udjævnede undergrundsmateriale. Ovnkappen af ler har været klinet på et fletværk af tynde hasselkæppe, velbevarede i forkullet tilstand.² Ovnkappen fra ovnens sidste fase var stort set i sin helhed bevaret på fundstedet, men naturligvis i sammenstyrtet tilstand. Fragmenterne heraf lå samlet på et område

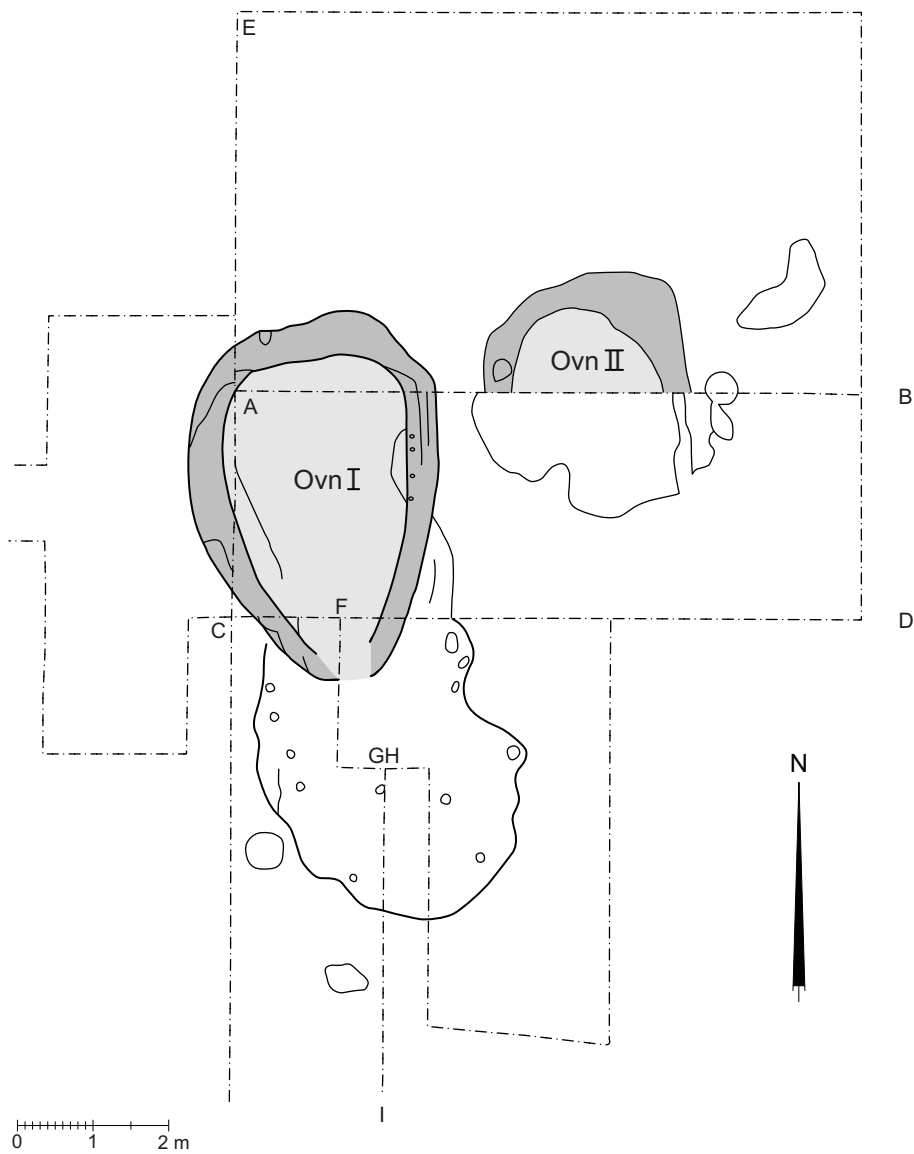

Fig. 1. Faurholmovnene. Oversigtsplan. Rentegning: Sven Kaae.

ca. 50 cm nord for det trugformede ovnkammer. Ovnkappens ler har været stærkt opblandet med grus og organiske partikler. Den har haft en tykkelse på ca. 15 cm, og på ydersiden af de hårdtbrændte kappestykker kunne man tydeligt se fingermærker fra udglatning af kappen under opbygningen.

Sammenstyrtningen af ovnkappen er utvivlsomt sket i forbindelse med den sidste brænding i ovnen. I den nordøstlige del af ovnkammeret lå der nemlig tre hele lerkar dækket af ovnkappestykker. De har sikkert fået lov til at blive liggende, fordi pottemageren ikke har fundet det umagen værd at fjerne bunken af kappestykker, da chancen for at finde uskadte lerkar må have været meget lille. Den store mængde fejlbrændinger, som under udgravningen blev påtruffet i fyrgraven, er et yderligere indicium på, at den sidste pottebrænding i hvert fald delvis må have mislykkedes for pottemageren.

Indfyringen i ovnkammeret foregik fra fyrgraven syd for ovnen. Fyrgraven var ca. 170 cm lang og 160 cm bred og havde en dybde på 60-70 cm. Fylden i fyrgraven var sortfarvet af trækul, og som nævnt indeholdt den et kompakt lag af fejlbrændinger. Der kunne udskilles en lagfølge på to lag: i bunden et tykt lag aske og trækul, herover laget med fejlbrændinger. Den lagfølge var ikke gentaget og må altså stamme fra den sidste brænding i ovnen. Når der i fyrgraven kun kunne påvises én lagfrekvens, medens udgravningen af ovnkammeret dokumenterede hele fem konstruktions- eller ombygningsfaser, skyldes det utvivlsomt, at pottemageren har måttet oprense fyrgraven efter hver brænding – og måske endda flere gange i et brændingsforløb for overhovedet at have adgang til indfyringsåbningen og ovnkammeret. En interessant detalje udgør påvisningen af et antal raftehuller i fyrgravens bund. De stammer for-

Fig. 2. Den rødbrændte lervæg i ovnkammeret, ovn I. Foto: Nationalmuseet.

modentlig fra en form for overdækning, som har gjort det muligt for pottemageren at arbejde i det omskiftelige, danske vejrlig.

Fyrgraven og ovnkammeret har været forbundet med en fyråbning, som må have været stor nok til at i det mindste et barn har kunnet krybe ind og stable pottemagervarerne inden brændingen og hente de færdige produkter ud herefter.

Nogle hårdtbrændte, til dels sintrede fragmenter af lerkappen omkring indfyringsåbningen med fingermærker, der markerer overgangen mellem buen og den horisontale overflade blev fundet i fyrgraven. En teglsten samt nogle flade granitsten opsamlet i fyrgraven har måske tjent til at regulere træk-

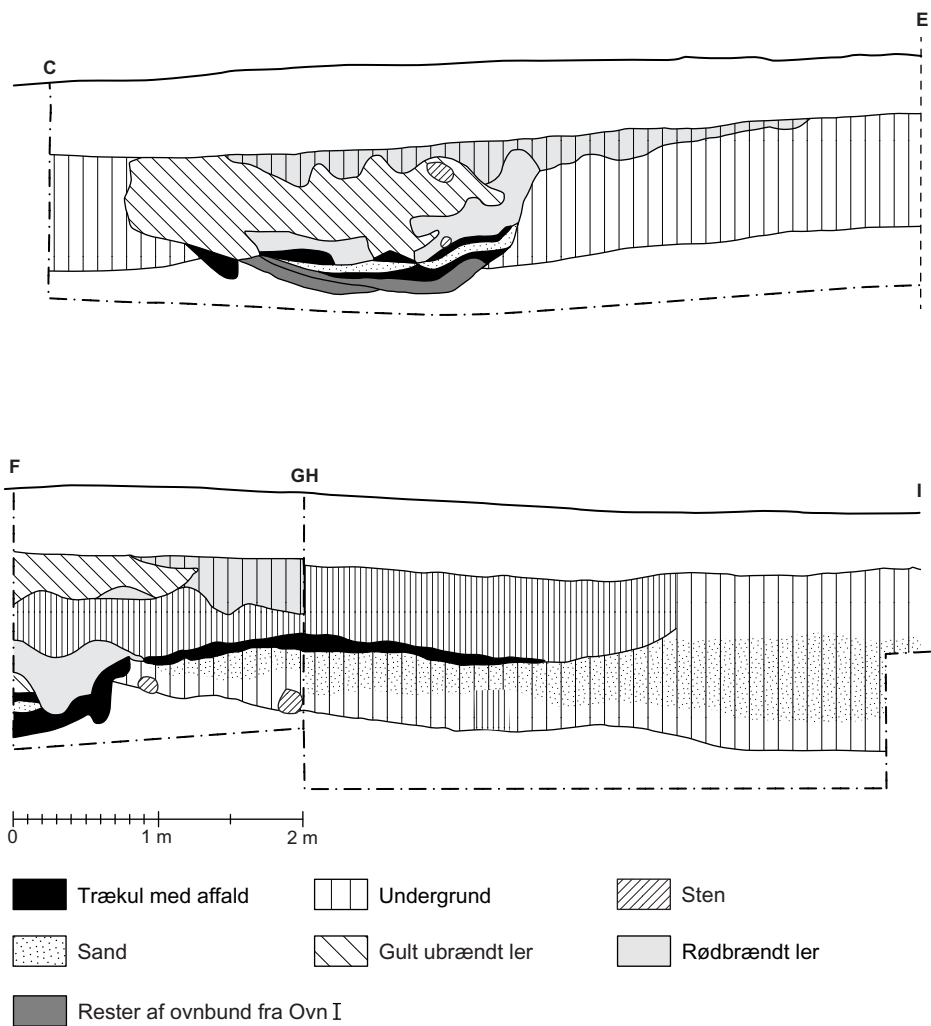

Fig. 3. Snit gennem ovn I. Tynde trækuls- og lertag markerer de forskellige ovnfaser. Placering af profiler se fig. 1. Rentegning: Sven Kaae.

ken i indfyrringsåbningen eller ilttilgangen i brændingens reduktionsfase, hvis betydning nedenfor skal beskrives nærmere i omtalen af lertøjet fra Faurholm.

Som tidligere omtalt kunne der i ovnkammeret konstateres 5 faser, som hver især repræsenterer en større ombygning eller reparation af ovnen. Resterne af en ovnbund fra en ovn af mindre dimensioner,

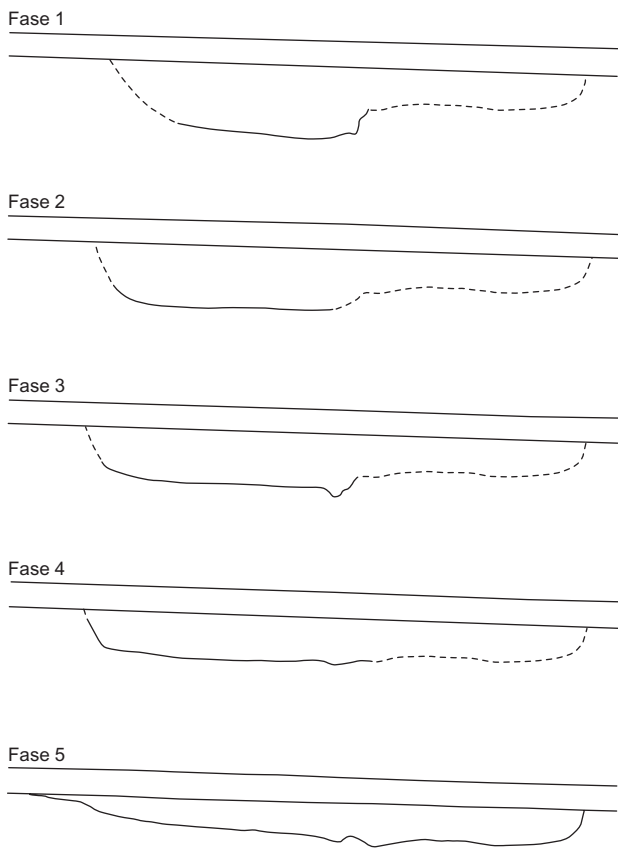

Fig. 4. Ovn I. I de fem faser ses det ændrede niveauforhold mellem fyrgrav (til højre) og ovnkammeret.

end dem angivet ovenfor, stammer fra den første af ovnens faser. Denne ovn er så godt som helt bortgravet – enten fordi pottemageren har ønsket en ovn med større kapacitet – eller fordi en grundig oprydning har været nødvendig efter, at den første ovn er styrtet sammen efter eller under en brænding. Ved de senere sammenstyrtninger af ovnkappen har

Fig. 5. Kande, stærkt deformeret på grund af overophedning. Faurholm-ovn I. Foto: Nationalmuseet.

man imidlertid ikke foretaget en sådan grundig oprydning. På opmålingerne af udgravningsprofilerne kan det ses, hvorledes tynde trækulsstriber og lerlag adskiller fire på hinanden følgende ovnkappe-sammenstyrtninger (fig. 3 og fig. 4). Mellem hver sammenstyrtning kan der selvfølgelig have været foretaget flere brændinger. De sammenstyrtede ovnkapper er i disse faser simpelthen blevet jævnet ud og afrettet med ler til en ny ovnbund. Hvis ovnen skulle opretholde sin rumlige kapacitet, må den nye ovnkappe have været bygget højere for hver fase. Dette har selvfølgelig medført forskellige ulemper. F. eks må brændelsesforbruget være steget efterhånden som ovnbunden nærmede sig overfladeniveau, hvorved isoleringseffekten, der oprindeligt var opnået gennem nedgravningen af ovnkammeret efterhånden er mindsket. Rent brændingsteknisk kan pottemageren også være stødt på problemer, efterhånden som ovnkammerets bund gradvist nærmede sig niveauet for fyrgraven (fig. 4). Bl. a. har denne nivellering

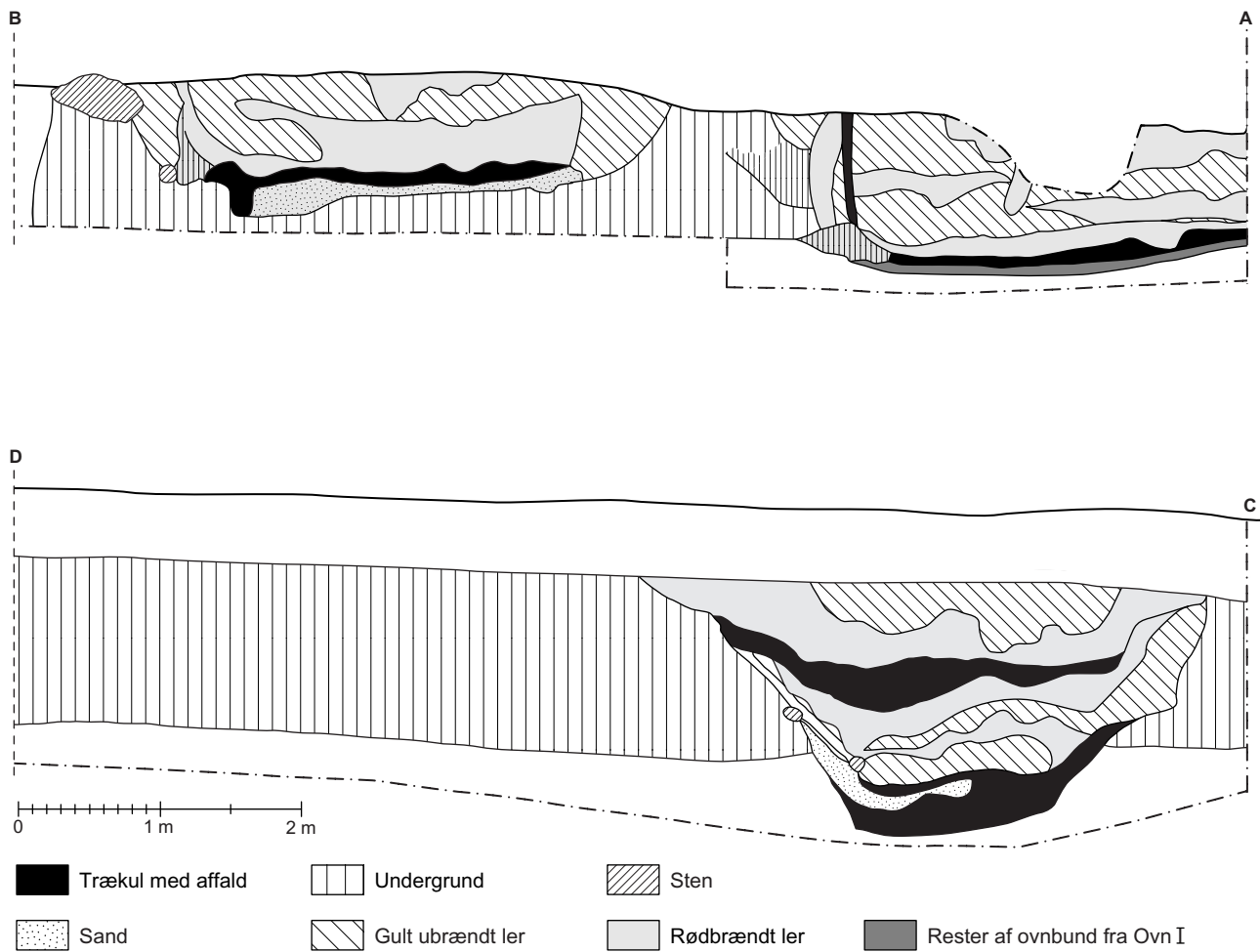

Fig. 6. Faurholm. Snit gennem ovn II (til venstre) og ovn I (til højre). Placering af profiler se fig. 1. Rentegning: Sven Kaae.

medført, at det selvstændige, lidt forsænkede fyrkammer lige inden for fyråbningen er så godt som forsvundet.

Kun meget få lerkarskår blev opsamlet i lagene hørende til ovnkammerets fire første faser. Det kan derfor ikke godtgøres, om sammenstyrtingerne af ovnkapperne i disse fire første faser skyldes f.eks. overophedning under en brænding, eller om en op-hobning af mindre skader gennem flere brændinger, har foranlediget pottemageren til at udskifte den »slidte« ovnkappe. Kun når det gælder den femte og sidste fase, er det muligt at give en underbygget forklaring på ovnødelæggelsen. Fra den sidste brænding i ovnen blev der fundet dele af omkring 30 lerkar, hvoraf de fleste var store kander. Der må her være tale om hovedparten af det oprindelige indhold, som altså ved denne lejlighed er gået tabt. Disse lerkar har været udsat for ekstrem overophedning og er stærkt deformerede og sammensintrede (fig. 5). Denne overophedning har ikke blot ført til ødelæggelsen af alt det forarbejdede lertøj, men har tillige ført til, at ovnkappen er revnet og styrtet sammen (fig. 6). Det kunne tænkes, at de forandringer i ovnrummets indretning, som de førømtalte ombygninger havde ført med sig, har gjort det vanskeligt for pottemageren at kontrollere temperaturen i ovnkammeret. I hvert fald er ovnen blevet opgivet efter denne sidste, uheldige brænding.

Ovn II var som nævnt placeret umiddelbart øst for ovn I. Af de bevarede rester fremgår det, at de to ovne har været af samme type med et nedgravet ovnkammer. I ovn II lå ovnkammerets bund 35 cm højere end tilfældet var i ovn I, og hele dette anlæg er derfor stærkt beskadiget gennem landbrugsdriften (fig. 7). Fyrgraven til denne ovn var således helt bortpløjet sammen med den søndre del af ovnkam-

Fig. 7. Samling af fejlbrændte handeskår nordligst i ovn II. Foto: Nationalmuseet.

meret. Af dette var imidlertid så meget bevaret, at der kunne udskilles tre faser i ovnens brug med mellemliggende sammenstyrtinger af ovnkappen ganske som i ovn I, og det kan selvfølgelig ikke udelukkes, at ovnen kan have haft endnu et par faser i sin funktionstid, inden den blev opgivet.

Det forekommer mest sandsynligt, at de to ovne har afløst hinanden og altså ikke har været i funktion samtidig. Men det er desværre ikke muligt på stratigrafisk grundlag at afgøre, hvilken af ovnene, der i givet fald er den ældste, idet der for begge ovnes vedkommende kun er bevaret de dele, som er nedgravet i undergrunden.

2. Datering

Ved udgravningen i Faurholm blev der bortset fra keramikken ikke gjort løsfund, som kan bidrage til en nøjere tidsfæstelse af anlægget. Straks fra undersøgelsens begyndelse blev der indledt et samarbejde med Aarhus Universitet om forsøg på en arkæomagnetisk datering, som dog ikke gav et brugbart resultat,³ og med Risø om en termoluminescensdatering.⁴ Sidstnævnte resulterede i en middeldatering til år 1317, med en spredning fra år 1282 til 1352. Disse dateringer stemmer i og for sig godt overens med den skønsmæssige, arkæologisk-typologiske datering af keramikmaterialet. Men den store spredning i termoluminescensdateringerne over 70 år kan ikke afspejle pottemageriet reelle funktionstid. Selvom der er påvist to ovne, og selvom disse to ovne tilsammen har været ombygget otte til ti gange, sandsynligvis med flere mellemliggende, vellykkede brændinger, kan man vanskeligt forestille sig, at Faurholm-pottemageriet kan have været i funktion mere end et par eller højst nogle få år. Der er i det

omkringliggende, afsøgte område ikke fundet deponeringer af fejlbrændinger, og aktiviteten og produktionen i Faurholm har slet ikke haft dimensioner og en varighed som pottemageriet i Farum Lillevang.

Noter

1. Fundet er oprindeligt publiceret i Liebgott 1975.
2. Alle vedbestemmelser er foretaget af Peter Wagner. Støjlerne i ovnkappen er bestemt til hassel. Trækul, som formodes at stamme fra brændslet anvendt ved keramikbrændingen, fordeler sig ligeligt på bøg og el.
3. Disse prøver, i alt 20, blev udtaget og bearbejdet af Niels Abrahamsen, Aarhus Universitet.
4. Termoluminescensdateringerne er foretaget af Vagn Mejdahl, Risø. Et fornyet termoluminescensdateringsforsøg blev i 1997 udført på foranledning af nærværende forfatter. Resultaterne af analyserne var ikke anvendelige. Jvfr. brev fra Vagn Mejdahl af 18.3.1997 i Nationalmuseets arkiv.

Litteratur

Liebgott, N.-K.: Medieval Pottery Kilns at Faurholm in Northern Zealand. *Acta Archaeologica* 1975, s. 95-118.